

Niziołek, Piotr

**Znaleziska numizmatyczne z badań
archeologicznych na Górze Zamkowej w
Gródku, pow. białostocki (1983–1984,
1994–1998)**

"Podlaskie Zeszyty Archeologiczne", 12, 2016,
s. [167]-203

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Niziołek

ZNALEZISKA NUMIZMATYCZNE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH NA GÓRZE ZAMKOWEJ W GRÓDKU, POW. BIAŁOSTOCKI (1983–1984, 1994–1998)

Odnajdowane luźno czy też w skarbach numizmaty są zwierciadłem procesów dziejowych. Choć jako źródło historyczne bywają nieraz lekceważone, potencjał informacji, jakich dostarczają, jest trudny do przecenienia. Nie tylko ilustrują dzieje miejscowości czy regionu, lecz mogą też stanowić interesującą bazę do analiz życia gospodarczego, społecznego, a niekiedy również politycznego.

Jako że Gródek nie doczekał się jeszcze swojej monografii historycznej, a publikacje dotyczące jego dziejów są rozproszone, za celowe uznałem poprzedzenie opracowania znalezisk numizmatycznych garścią podstawowych informacji o historii miasta w zakresie chronologicznym wyznaczonym odnalezionymi zabytkami (schyłek XV w. – 1918 r.).

Zarys dziejów Gródka nad Supraślą od schyłku XV w. do 1918 r.

Analiza ruchomego materiału zabytkowego i dokumentacji polowej z prac archeologicznych prowadzonych na Górze Zamkowej w Gródku nad Supraślą wskazuje, że największa intensywność osadnictwa przypadała tu na okres od XV do XVII w. i związana była z działalnością rodu Chodkiewiczów [Karwowska 1996: 114–119].

Puszcza Błudów nad Supraślą, w obrębie której znajdowało się omawiane stanowisko, została nadana Iwanowi Chodkiewiczowi przez Kazimierza Jagiellończyka około 1466 r., jako nagroda za udział w wojnie trzynastoletniej z zakonem krzyżackim (1454–1466). 1 października 1482 r. chan Mengli Girej zdobył Kijów i wprowadził na Krym pokąźny jasyr. Wśród brańców znalazł się także wojewoda kijowski Iwan Chodkiewicz wraz z żoną Agnieszką z księżąt Bielskich i dziećmi, Aleksandrem, Agrafeną i drugą córką nieznaną z imienia [Luba-Radzimiński 1928: 128–129; Jasnowski 1937a: 361; Maroszek 2013: 8–9].

Pod nieobecność właścicieli (1480–1495) Puszcza Błudowską zarządzali namiestnicy wielkksiążęcych grodów w Surażu i Bielsku [Maroszek 2013: 10]. Iwan zmarł w niewoli tatarskiej w 1484 r. Jego żona i dwójka dzieci odzyskały wolność dzięki wsparciu króla Kazimierza Jagiellończyka, który nie odwrócił się od rodziny wiernego stronnika¹ [Jasnowski 1937: 354]. Prawdopodobnie z obawy przed widmem kolejnego najazdu tatarskiego

¹ Nieznana z imienia córka Iwana zmarła w niewoli tatarskiej [Luba-Radzimiński 1928: 128–129].

Aleksander wraz z matką i siostrą przenieśli się do odległej od południowo-wschodnich rubieży państwa Puszczy Błudowskiej. Tu, na piaszczystym kemie, w zakolu rzeki powstała wówczas nowa rezydencja rodu Chodkiewiczów zwana Supraślą. Był to impuls do demograficznego i gospodarczego rozwoju osady, która zyskała później nazwę Gródek [Maroszek 2013: 10] – powstaniu nowego centrum rodowego towarzyszyła wszak wzmożona migracja ludności. W tym kontekście należy rozważyć możliwy wpływ przenikania mieszkańców województwa kijowskiego na przesunięcie się w kierunku północnym rubieży osadnictwa południoworuskiego². Sprowadzano także osadników z okolic Brzostowicy Wielkiej, a na własną rękę przybywała nad Supraśl drobna szlachta mazowiecka [Tyszkiewicz 1968: 75; Wiśniewski 1977: 21–22, 37; 1984: 21]. Pomimo znacznego oddalenia od niebezpiecznych południowych i wschodnich granic państwa, zagrożonych najazdami moskiewskimi i tatarskimi, rezydencja bez wątpienia miała charakter warowny.

W 1498 r. Aleksander Chodkiewicz sprowadził do swojej nowej siedziby mnichów reguły św. Bazylego ze zgromadzenia na greckiej Górze Athos. Ich przybyciu towarzyszyła budowa cerkwi pw. św. Jana Ewangelisty (patrona Iwana Chodkiewicza) [Maroszek 1994: 3–4] ulokowanej zapewne w bezpośrednim sąsiedztwie dworu. Intensywność prowadzonego w nim życia nie licowała z surowością egzystencji mnichów. W 1500 r. bracia przenieśli się na oddalone o 22 km uroczysko Suchy Hrud. Wydaje się prawdopodobne, że ulokowanie klasztoru w pobliżu przeprawy przez rzekę Supraśl i prace fortyfikacyjne w obrębie rezydencji miały związek z narastającym konfliktem litewsko-moskiewskim. Usytuowanie obydwu obiektów obronnych na lewym brzegu Supraśli uniemożliwiało swobodną przeprawę z kierunku wschodniego i północnego. Rezydencja i osada Supraśl, nazwana później Gródkiem, położone były w powiecie grodzieńskim województwa trockiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, w pobliżu granicy z województwem nowogródzkim. W 1513 r. miejscowość weszła w obręb nowo utworzonego województwa podlaskiego. Po jego przyłączeniu do Korony Polskiej w 1569 r. Grzegorz Chodkiewicz (syn Aleksandra) nie złożył przysięgi na wierność królowi, w związku z czym jego dobra (wśród nich Gródek) zostały włączone do powiatu grodzieńskiego województwa trockiego³, w granicach którego pozostawały do 1795 r. [Maroszek, Tęgowski 2010: 34–36; Maroszek 2013: 13].

Na obszarze dóbr błudowskich dominowała gospodarka typowo leśna. Od schyłku XV w. prowadzono tu intensywną trzebież puszczy, której towarzyszyła produkcja popiołu i potażu. W części dóbr, które stały się kością niezgody między Aleksandrem Chodkiewiczem a królową Heleną (wdową po Aleksandrze Jagiellończyku), na początku XVI w. było pięć młynów, które, biorąc pod uwagę słabość lokalnego rolnictwa, przynajmniej w części mełły korę dębową wykorzystywaną w garbarstwie i ziołolecznictwie. Produkowano także smołę [Maroszek 2013: 15] oraz wytapiano żelazo pozyskiwane z rud darniowych [Herbst 1962: 672]. Istotnym czynnikiem wpływającym na rozwój lokalnej gospodarki była obecność spławnego cieku wodnego – Supraśli. Wysyłane nią do Gdańska płody rolne prawdopodobnie w większości pochodziły z lepiej rozwiniętych agrarnie dóbr świsłockich. Rzeka umożliwia

² Zdaniem Jerzego Wiśniewskiego przesunięcie się zasięgu osadnictwa południoworuskiego związane było z osiedlaniem się w Puszczy Błudowskiej chłopów będących poddanymi grodów w Bielsku i Surażu [Wiśniewski 1977: 21]. O szerszym kontekście osadnictwa bielszczan i surażan nad Supraślą [Maroszek 2013: 13–15].

³ O wybranych aspektach konfliktów granicznych między Koroną Polską a Wielkim Księstwem Litewskim pisała m.in. Alina Wilkiewicz-Wawrzyńczykowska [Wilkiewicz-Wawrzyńczykowska 1938: 179–198, a zwłaszcza 188].

również zakładanie stawów rybnych [Herbst 1962: 671]. Znaczącym źródłem dochodów było bartnictwo dostarczające miodu i cennego wosku [Postołowicz 1991: 9–12; Maroszek 2013: 23], z kolei łowiectwo odgrywało raczej rolę drugoplanową. W Puszczy Błudowskiej i na otaczających ją terenach rolniczych polowano zarówno na zwierzynę płową, jak i ptactwo [Maroszek 2013: 24].

Ważnym czynnikiem stymulującym rozwój lokalnego handlu był przebiegający przez Gródek trakt komunikujący Litwę z Mazowszem (z Grodna przez Odelsk, Krynki, Gródek, Narew i dalej na Mazowsze). Zyskał on na znaczeniu po unormowaniu się stosunków polsko-litewskich w połowie lat 20. XIV w. Wraz z ożywieniem ruchu na tzw. trakcie witoldowym, biegnącym na Mazowsze z Grodna, przez Sokółkę i Knyszyn, stopniowo tracił jednak swą rangę.

Wzrost gospodarczego znaczenia osady skutkowało uzyskaniem praw miejskich. Dokładna data ich nadania pozostaje dziś nieznana – zapewne było to w połowie XVI w. Na przełomie wieków XVII i XVIII rozwijający się prężnie Białystok, ku któremu ciążył cały ruch handlowy, zepchnął miasto nad Supraślą do roli trzeciorzędnej osady [Herbst 1962: 670–671]. Na spowolnienie rozwoju Gródka wpływ miały także częste zmiany właścicieli w XVII i XVIII w. (Sapiehowie, Pacowie, Chaleccy, Rakowscy, Potoccy, Radziwiłłowie). Najbardziej niepomysłny dla Gródka był okres dzierżawy miasta przez Mniszchów (1731–1789).

Ziemię położone u zbiegu granic województw brzesko-litewskiego, nowogródzkiego, podlaskiego i trockiego bardzo dotkliwie odczuły klęski potopu szwedzkiego (1655–1660) i inwazji moskiewskiej (1654–1667). Choć zagadnienie to wymaga dalszych analiz, to punktem odniesienia dla rozważań nad ówczesną sytuacją demograficzną i gospodarczą Gródka mogą być badania dotyczące znajdującego się „za miedzą” Podlasia, prowadzone przez Jerzego Topolskiego, i obserwacje Jerzego Wiśniewskiego. W 1660 r. liczba mieszkańców województwa podlaskiego kształtowała się na pułapie około 50% stanu przedwojennego (zmniejszyła się z około 250 tys. do 125 tys.). W największym stopniu wyludniły się dobra królewskie, a zwłaszcza miasta (np. liczba ludności Knyszyna zmniejszyła się o 71%, Mielnika o 68%, a Narwi o 66%). Własność możnowładcza była w trochę lepszej kondycji. W tym czasie obserwujemy wzrost liczbeności Żydów w miastach prywatnych, w tym także w Gródku [Topolski 1958: 309–349; Wiśniewski 1977: 49–57; Laszuk 1992: 1–4; Wiśniewski 1992: 151].

Kolejne poważne zniszczenia w regionie przyniosła wielka wojna północna (1700–1721) i towarzyszące konfliktowi zbrojnemu klęski głodu i epidemie. Na niektórych obszarach pogranicza Korony i Litwy straty w ludności były porównywalne do tych z okresu potopu szwedzkiego. Po ustaniu działań wojennych miasta i wsie zaczęły pomału, lecz już bez większych przeszkód, dźwigać się z upadku. Mimo to w dobrach gródeckich i sąsiednich rozwój osadnictwa został zahamowany – powstawały jedynie niewielkie i nieraz efemeryczne osady związane z eksploatacją puszczy [Wiśniewski 1977: 57–60]. W tym okresie w miasteczkach dzisiejszej Białostoczczyzny w jeszcze większym stopniu nasiliło się osadnictwo żydowskie. W 1789 r. Gródek miał zaledwie 275 mieszkańców (w tym około 35% starozakonnych), w 1799 r. – 472 (około 20% starozakonnych), a w 1807 r. – 335 (w tym około 49% starozakonnych). Miasteczko było w tym czasie lokalnym centrum życia religijnego – siedzibą parafii unickiej i okręgu bożniczego [Wiśniewski 1977: 63; Wiśniewski 1992: 151–152; Maroszek, Wilczewski (oprac.) 1996: 9–10, 57–64].

Trudne położenie dóbr gródeckich pogłębił ostatni rozbiór Rzeczypospolitej. W 1795 r. Gródek znalazł się w zaborze pruskim, a jego zaplecze rolnicze położone na prawym brzegu

Supraśli zostało włączone do Cesarstwa Rosyjskiego. Istotnym źródłem dochodu mieszkańców miasteczka stał się przemysł. Sytuacja zmieniła się rychło, gdyż już w 1807 r. wschodnia część departamentu białostockiego przeszła pod władzę rosyjską, która utworzyła obwód białostocki [Herbst 1962: 672; Wiśniewski 1977: 65]. Pod zaborem rosyjskim rozpoczął się proces napływu na Białostocczyznę ludności białoruskiej i rosyjskiej, wciąż też utrzymywała się imigracja Żydów [Wiśniewski 1977: 67]. Paradoksalnie pozytywny wpływ na rozwój Gródka i innych ośrodków miejskich regionu miała jedna z represji zastosowanych przez carat po powstaniu listopadowym. Pod koniec 1831 r. wprowadzono granicę celną między Królestwem Polskim a Cesarstwem Rosyjskim. Był to impuls skłaniający fabrykantów tekstylnych z Kongresówki do przeniesienia produkcji w granice obwodu białostockiego. Powstał wówczas okręg przemysłowy, w którym, obok Białegostoku, Choroszczycy czy Supraśla, rozwijały się też ośrodki drugorzędne, takie jak Michałowo czy Gródek.

W Gródku nie powstała żadna duża fabryka. W 1857 r. działały tu dwa zakłady tekstylne, Wienczika i Franholtza, posiadające od siedmiu do piętnastu warsztatów i zatrudniające 46 robotników [Herbst 1962: 673]. Pod koniec siódmej dekady XIX w. pracowało tu około dwustu ręcznych warsztatów produkujących niskiej jakości korthy. W 1878 r. miasto liczyło 1793 mieszkańców, z czego 1340 (75%) było wyznania mojżeszowego [Sulimierski, Chlebowski, Walewski (red. nauk.) 1881: 818]. W 1897 r. Gródek utracił prawa miejskie, nie miało to jednak wyraźnego wpływu na tempo jego rozwoju – w 1898 r. mieściły się tu 32 drobne zakłady produkcyjne (głównie tkalnie) zatrudniające 580 robotników (w tym czterystu Żydów). Do większych należały fabryczki A. Łuńskiego, M. Łuńskiego, E. Brila i W. Gordona [Kalabiński 1968: 175]. Choć kryzys gospodarczy połowy lat 80. XIX w. spowolnił rozwój Gródka, to atrakcyjne położenie na trasie z Białegostoku do Mińska i bliskość do otwartej w 1862 r. linii kolejowej (około kilometra do stacji Waliły) zapewne łagodziły jego efekty, skoro liczba ludności osady rosła aż do 1913 r., gdy osiągnęła 5128 osób [Адресь-Календарь 1913: 10]. W kolejnym roku liczba mieszkańców gwałtownie spadła i wynosiła już tylko 4038 osób [Адресь-Календарь 1915: 7]. Był to prawdopodobnie efekt rosnącej emigracji *do większych ośrodków przemysłowych i za granicę, przede wszystkim do obydwu Ameryk, spowodowanej słabym rozwojem gospodarczym Białostocczyzny pod rządami carskiej administracji*⁴ [Wiśniewski 1977: 68].

Pierwsza wojna światowa dotarła na Białostocczyznę w sierpniu 1915 r. Nadejście wojsk niemieckich wywołało panikę podsycaną propagandą władz rosyjskich. Jej efektem było *bieżeństwo* – ewakuacja ludności cywilnej i przemysłu z terenów zagrożonych wkroczeniem Niemców [Wiśniewski 1977: 68]. Możemy przypuszczać, że pod okupacją niemiecką Gródek miał niemal jednolite żydowski charakter.

Na ziemiach zdobytych na Cesarstwie Rosyjskim Niemcy utworzyli własne struktury administracyjne. Na obszarze północnej i zachodniej części guberni grodzieńskiej powstał okręg Białystok–Grodno, który w styczniu 1918 r. został połączony z okręgiem Litwa w Administrację Wojskową Litwy. W granicach tego obszaru znalazł się także Gródek [Skubiszewski 1960: 50].

⁴ O trudnej sytuacji materialnej mieszkańców Gródka u progu XX w. pisał m.in. Stanisław Kalabiński [1968: 175–176, 183–184].

Prace archeologiczne na grodzisku w Gródku (1983–1984, 1994–1998)

Prace archeologiczne w obrębie Góry Zamkowej w miejscowości Gródek prowadzono przez siedem sezonów. W latach 1983–1984 kierował nimi Ludomir Łoźny. Założono wówczas trzy wykopy sondażowe – dwa w centralnej (1983) i jeden w północnej części stanowiska (1984). W wykopie nr 1 natrafiono na fragmenty drewnianych belek będących relikami budynku oraz dwie jamy, w wypełniskach których zadokumentowano fragmenty ceramiki wczesno- i późnośredniowiecznej, a także drobne zabytki żelazne. Poniżej jednej z jam odkryto pochówek dziecka. Wzdłuż źle zachowanego szkieletu odnotowano pozostałości drewna, zinterpretowane jako relikty trumny, na których zachował się fragment tkaniny. W wykopie nr 2 stwierdzono obecność warstwy kulturowej o miąższości 0,60 m, z której wyeksplorowano ruchomy materiał zabytkowy, głównie fragmenty ceramiki i kafla. W wykopie nr 3 odsłonięto belkę drewnianą leżącą równolegle do przebiegu wału, podpartą od strony rzeki skośnie wbitym słupem o czworokątnym przekroju. Zadokumentowano również materiał zabytkowy w postaci fragmentów obuwia skórzanego datowanego na XVI–XVII w., fragmentu żelaznej podkowy, ułamków ceramiki naczyniowej i kafla [Łoźny 1984: 149–150; 1985: 125; Karwowska 1996: 114–118]. W zbiorze materiałów pozyskanych w latach 1983–1984 nie odnotowano żadnych numizmatów.

Na stanowisko powrócono w 1994 r. Pracami kierowała wówczas Barbara Czarnecka⁵. Wykopy założono w południowej części Góry Zamkowej. Natrafiono tu na słabo czytelne relikty dwóch drewnianych budynków. Jeden z nich wzniesiono zapewne w pierwszej połowie XVII w. W wypełniskach wykopów znaleziono fragmenty kafla płytowych, ceramiki oraz cztery monety – szelągi miedziane Jana Kazimierza (dwa koronne i dwa litewskie; poz. 7, 9, 21, 27⁶) [Karwowska 1996: 118; Czarnecka 1998: 73–74].

W 1995 r. kontynuowano prace w południowej części stanowiska oraz rozpoznanie plateau. Badaniami w tym sezonie, jak i w dwóch następnych, kierowała Halina Karwowska. W pierwszej z wymienionych lokalizacji odsłonięto zarys podpiwniczonego pomieszczenia będącego elementem zabudowań odkrytych rok wcześniej. Wśród licznych zabytków ruchomych (spośród nich na uwagę zasługuje zbiór kafla formowanych na kole garncarskim) odnaleziono sześć szelągów miedzianych Jana Kazimierza (dwa koronne i dwakroć tyle litewskich; poz. 2, 10, 18, 23, 26, 32). Kolejny wykop wytyczono w centralnej części stanowiska. Odkryto w nim grób z obmurowaną jamą grobową i pochówkiem trumiennym, datowany na koniec XVI – początek XVII w. [Karwowska 1996: 114–119; 1998: 92–93].

W latach 1996–1997 prowadzono dalsze badania mające na celu rozpoznanie zabudowy w obrębie założenia. Prace ziemne w tym okresie prowadzono głównie w części zachodniej stanowiska.

W 1996 r. odkryto ślady kolejnego budynku drewnianego. Podobnie jak w latach poprzednich, pozyskany materiał zabytkowy były głównie liczne fragmenty ceramiki, szkła okiennego i naczyniowego oraz około 4 kg bryłek stopionego ołowiu (pozostałości opraw szkła okiennych). Z innych zabytków na uwagę zasługuje siedem numizmatów datowanych od końca XV do początków XIX w. – półgrosz litewski Aleksandra Jagiellończyka, dwa

⁵ We współpracy z Małgorzatą i Maciejem Karczewskimi.

⁶ Podane w nawiasach numery pozycji odnoszą się do katalogu zamieszczonego w końcowej części artykułu.

szelągi litewskie Jana Kazimierza oraz pojedyncze fałszerstwo takiego szeląga, szeląg gdański Augusta III, szeląg pruski Fryderyka Wilhelma I, kopiejka Aleksandra I (poz. 12, 14, 17, 22, 33, 35, 37) [Karwowska 2005: 296].

Jak już wspomniano powyżej, w lipcu 1997 r. kontynuowano badania w zachodniej części stanowiska. Miały one na celu dalsze rozpoznanie odsłoniętych tam rok wcześniej relikwów budynku. W ich obrębie odkryto konstrukcję ceglana będącą pozostałością podstawy pieca. Prowadzono także prace eksploracyjne w centralnej części Góry Zamkowej. Pośród materiałów zabytkowych zinwentaryzowanych w trakcie tych badań odnotowano czternaście numizmatów: szeląg Wolnego Miasta Rygi, kopiejkę miedzianą Aleksego Michajłowicza, pięć szelągów koronnych i tyleż litewskich Jana Kazimierza, szeląg sasko-polski Augusta III, półzłotek Stanisława Augusta Poniatowskiego, dwie kopiejki bite przez Rzeszę Niemiecką dla zajętych terytoriów rosyjskich w czasie I wojny światowej (poz. 1, 3, 4, 5, 8, 11, 13, 19, 25, 28, 29, 31, 34, 35, 39) [Karwowska 2006: 295].

W siódmym sezonie prac wykopaliskowych (1998) wysiłki badawcze skupiły się na dalszym rozpoznaniu zachodniej, ale i południowo-zachodniej części stanowiska. Ich efektem było odsłonięcie kolejnych elementów zabudowy. Jednym z nich był niewielki budynek gospodarczy posadowiony w miejscu, w którym wcześniej znajdował się jakiś obiekt wczesnośredniowieczny. Jego jedyną zadokumentowaną pozostałością była mała piwniczka, służąca zapewne do przechowywania pożywienia. W trakcie prowadzonych prac odkryto również ślady wędzarni, w której prawdopodobnie konserwowano ryby złowione w Supraśli. W zbiorze pozyskanych wówczas zabytków, obok licznych fragmentów ceramiki naczyniowej i budowlanej, ułamków szkła okiennego i naczyniowego, drobnych przedmiotów żelaznych i ułamków kości, znalazło się także siedem numizmatów: pojedynczy szeląg koronny i pięć litewskich Jana Kazimierza oraz ½ kopiejki rosyjskiej Mikołaja II (poz. 6, 15, 16, 20, 24, 30, 37) [Karwowska 2009: 263].

Monety z prac archeologicznych w Gródku

W czasie prac archeologicznych prowadzonych na Górze Zamkowej w Gródku odnaleziono 39 monet – dwie srebrne, trzy bilonowe, 32 miedziane i jedną żelazną.

Najstarszym z odnalezionych numizmatów jest półgrosz litewski Aleksandra Jagiellończyka (poz. 14). Bito je w Wilnie w latach 1495–1506. Były to pierwsze monety wybite na Litwie po długiej przerwie, której początek przypadał na około połowę XV w. Numizmat odnaleziony w Gródku pochodzi zapewne z wczesnych, jeszcze wielkoduszących emisji Aleksandra (został koronowany na króla polskiego w 1501 r.). Dymitry Huliecki datuje tę odmianę w przybliżeniu na lata 1496–1498 [Гулещкий 2014: 96]. Ten typ monety stanowił element związany z polską tradycją menniczną, lecz należał do odrębnego systemu rachunkowo-pieniężnego stosowanego w Wielkim Księstwie Litewskim. Stosunek wartości grosza litewskiego do koronnego wynosił wówczas 22:30, czyli 1:1,3636. Według zaproponowanej przez Zbigniewa Żabińskiego rekonstrukcji stopy mennicznej stosowanej w czasach Aleksandra Jagiellończyka półgrosze koronne i litewskie bito ze srebra o jednakowej, sześćciutowej próbie. Jednak gdy z ważącą 197,7 g grzywny krakowskiej bito 192 półgrosze koronne, to z ważącą 191,3 g grzywny litewskiej bito tylko 154 półgrosze litewskie. Półgrosze obydwu systemów były więc bite ze srebra tej samej próby, litewskie były jednak cięższe

(przeciętnie 1,242 g) od koronnych (przeciętnie 1,029 g) [Żabiński 1981: 53, 58, 82–83]. W tym czasie nie bito żadnych nominałów mogących ułatwiać przeliczanie monety koronnej na litewską. Mimo to obecność półgroszy i denarów litewskich Aleksandra Jagiellończyka obserwujemy w skarbach i znaleziskach luźnych z terenu całej Korony.

Na marginesie warto zaznaczyć, że rosnąca liczba znalezisk pojedynczych monet i odkrywanych depozytów skłania do analiz, które mogą rzucić nowe światło na zagadnienie rozprzestrzeniania się monety litewskiej na obszarze Korony i monety koronnej na Litwie pod panowaniem Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta Starego. Badania takie umożliwiłyby określenie kierunków i charakteru tego zjawiska, a być może także weryfikację wniosku postawionego przez Andrzeja Mikołajczyka, który zanegował korelację między siatką szlaków handlowych biegnących z Litwy do Korony a znaleziskami monet litewskich na ziemiach polskich [Mikołajczyk 1983: 15].

Jedyną monetą wybitą w drugiej połowie XVI w. jest bardzo dobrze zachowany szeląg Wolnego Miasta Rygi, datowany na 1577 r. (poz. 34). Jest to pamiątka krótkiej, bo zaledwie dwudziestoletniej autonomii miasta, utrzymującej się w niezwykle zawilej sytuacji międzynarodowej. W listopadzie 1561 r. Zygmunt II August zawarł ze stanami inflanckimi (reprezentowanymi przez inflancką gałąź zakonu krzyżackiego i arcybiskupstwo ryskie) układ, w którym uznawały one zwierzchność króla polskiego i składały przysięgę na wierność, z kolei monarcha zobowiązał się do złączenia tej prowincji z Rzeczpospolitą na najbliższym sejmie (od 1559 r. związane one były z Litwą). Od traktatu uchyliła się Ryga, która żądała natychmiastowego podporządkowania Inflant Koronie Polskiej, a nie Litwie, uważanej za zbyt słabą, by mogła ochronić ujście Dźwiny przed zakusami Moskwy. Ryżanie odmówili złożenia przysięgi na wierność władcy do momentu, gdy sejm polski przyłączy Inflanty do Korony, a równocześnie zapewniali o uznawaniu Zygmunta II Augusta za swojego suwerena. Sprawa ta była pomijana na kolejnych sejmach, a miasto utrzymywało niezależność mimo przekazania przez likwidowane zakon i arcybiskupstwo pełni władzy królowi i obsadzenia zamku ryskiego i Dźwinoujścia przez wojska litewskie. Ryga odwoływała się w tym czasie do tradycji zwierzchności Cesarstwa Niemieckiego i dążyła do pozyskania statusu wolnego miasta. Jej zakończone ostatecznie fiaskiem działania spotkały się nawet z pewnym oddźwiękiem na arenie międzynarodowej – w czasie kongresu pokojowego w Szczecinie w 1570 r. zarówno Dania, jak i Szwecja uznały zwierzchnie prawa Rzeszy Niemieckiej nad Rygą. Do rewizji poglądów zmusiła mieszczan kolejna wojna z Moskwą (1577–1582), a zwłaszcza sukcesy strony polskiej z lat 1579–1581. W styczniu 1581 r. reprezentanci miasta sygnowali w Drohiczynie umowę, w której uznali zwierzchność króla polskiego i Rzeczypospolitej, kończąc tym samym dwudziestoletni okres niezależności Rygi.

Monety bite w Rydze między 1563 a 1580 r. były przeznaczone na wewnętrzny rynek miasta. Mimo to obiegały powszechnie na obszarze całych Inflant, Księstwa Kurlandii i Semigalii oraz, w mniejszym stopniu, północnych kresów Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony Polskiej⁷. Poprzez emisję własnego pieniądza miasto podkreślało swą pozycję gospodarczą i polityczną, a jego ikonografia i inskrypcje niosły ważny przekaz propagandowy. Eugeniusz Mrowiński w niewielkiej różnorodności wizerunków przedstawianych na

⁷ Trzy egzemplarze tej monety odnaleziono w czasie prac archeologicznych w Gdańsku i jedną na zamku w Człuchowie, co zdaniem Borysa Paszkiewicza świadczyć może o istnieniu jakiegoś mechanizmu ich napływu na polskie Pomorze [Paszkiewicz 2010: 255; 2013: 240].

monetach Rygi (sprowadzającej się w zasadzie do wyobrażeń wielkiego, średniego i małego herbu miasta) dopatrywał się przejawu „zaskoczenia” rady miejskiej faktem niezależności [Mrowiński 1986: 41–42]. Do poglądu tego z pewnym wahaniem przychylił się Borys Paszkiewicz, który zwrócił równocześnie uwagę na stosowanie herbu średniego po jednej i małego po drugiej stronie w mennictwie innych silnych ośrodków związanych z Hanzą [Paszkiewicz 1993: 99]. W kontekście opisanych pokrótce wydarzeń z lat 1561–1581 wydaje się, że teza ta nie może się utrzymać. Przyczyny jednorodności ikonografii należy raczej doszukiwać się w chęci podkreślenia niezależności miasta. Trudno bowiem sądzić, że efekt zaskoczenia suwerennością utrzymywał się przez dwadzieścia lat, na przestrzeni których wygląd monet ryskich nie ulegał zasadniczym zmianom. Towarzyszące wyobrażeniom heraldycznym inskrypcje (w przypadku naszego szeląga: av.: CIVITATIS – [RIGE]NSI i rv.: MONE*NO*ARGENTE*)⁸, neodwołujące się do zwierzchności króla polskiego czy cesarza niemieckiego, mają ten sam cel. Bicie monety prowadzono zresztą bez zgody króla polskiego, co podkreślił Zygmunt II August w *Liście na drobną mycę Inflantską* datowanym na 16 czerwca 1571 r., w którym zalecał otwarcie mennicy na zamku parnawskim: *poddani nassy Rada miasta Ryskiego drobną mycę szeliągową nazwaną w mieszczie Ryskiem kuią, A gdysz Krol Je^o. Mcz Sweczki takową monetę w onę ziemię nassę Inflanthską pusczył, a poddani nassy Ryzanie bez dozwozenia nassego takowe Myncze ku pożytkowi swemu mynczują* [Zagórski 1977 (1845): 122]. Znaczenie manifestacyjne miało także utrzymanie odmiennego od polskiego i cesarskiego systemu monetarnego [Leimus 1995: 55], opartego na grzywnie ryskiej ważącej 207,8 g⁹, z której bito talary, marki, ferdingi i szelągi (talar = 4,5 marki = 18 ferdingów = 162 szelągi) [Mrowiński 1986: 41]. Opierając się na rekonstrukcjach Eugeniusza Mrowińskiego i Ivara Leimusa możemy przyjąć, że u schyłku lat 70. XVI w. z grzywny ryskiej bito 198 szelągów. Pojedynczy „idealny” szeląg zawierałby 0,0983 g czystego srebra (kruszec stanowiłby około 1/10 masy). Moneta taka w przybliżeniu wartością odpowiadała jednej szóstej grosza litewskiego [Żabiński 1981: 98–99, 185, tab. 55, 112, 113; Mrowiński 1989: 36, tab. 3; Leimus 1995: 93–94].

Wśród znalezisk na Białostocczyźnie szelągi Wolnego Miasta Rygi trafiają się rzadko. Trzy takie monety, datowane na lata 1576, 1577, 1578¹⁰, wchodziły w skład skarbu z Olędzskich (pow. bielski), ukrytego po 1624 r. [Pajkert 1981: 321–325; Męcłewska, Mikołajczyk 1983: 118–119, poz. 405]. W zbiorach Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Podlaskiego w Białymstoku znajdują się także dwa szelągi Wolnego Miasta Rygi pochodzące z luźnych znalezisk: jeden z 1577 r., odnaleziony przypadkowo w 2013 r. na przedmieściach Białegostoku (pola dawnej

⁸ W odróżnieniu od Eugeniusza Mrowińskiego, Emeryka Hutten-Czapskiego i Edmunda Kopickiego, a za Dmitrijem Fiedorowem i Gunnarem Haljakiem, uznając pierwszeństwo średniego herbu miasta nad małym, skłaniam się do przyjęcia za awers strony z tym właśnie wyobrażeniem. Uważam za możliwe, że inskrypcja celowo została rozpoczęta od strony z wyobrażeniem herbu małego (moneta nova argentea – moneta nowa srebrna), a zakończona po przeciwnej (civitatıs rigensis – miasta Rygi), tak, aby nazwa miasta znalazła się właśnie po stronie herbu średniego [Федоров 1966: 229–231; Mrowiński 1986: 42; Kopicki 1995: 351–353, poz. 8007–8067; Haljak 2011: 27–67].

⁹ W 1528 r. w mennictwie litewskim wprowadzono grzywnę koronną, której masa w 1558 r., za zgodą Zygmunta II Augusta, została podniesiona ze 197,7 g do 202 g [Gumowski 1921: 59; Żabiński 1981: 97].

¹⁰ Zarówno w artykule Arkadiusza Pajkerta, jak i w inwentarzu Marty Męcłewskiej i Andrzeja Mikołajczyka [Pajkert 1981: 324; Męcłewska, Mikołajczyk 1983: 119] datacja jednego z szelągów została określona błędnie (jest: 1570, 1576, 1577, a powinno być: 1576, 1577, 1578). Skarb z Olędzskich przechowywany jest w Gabinetie Numizmatycznym Muzeum Podlaskiego w Białymstoku pod numerem inw. MB/N/972/1–177.

wsi Bagnówka), i drugi również datowany na rok 1577, znaleziony w 2016 r. w Choroszczy (a więc w granicach dóbr Chodkiewiczów). Ważnym punktem odniesienia dla analizy obiegu monetarnego w okolicach Gródka jest pokaźny zbiór monet (liczący 1228 egzemplarzy) odnajdywanych w latach 80. XX stulecia w pobliżu klasztoru supraskiego, opracowany przez Borysa Paszkiewicza [Paszkiewicz 1996: 25–61]. Nie odnotowano w nim ani jednego szeląga Wolnego Miasta Rygi. Mimo to na podstawie najnowszych znalezisk (Bagnówka, Choroszcz, Gródek) możemy przypuszczać, że ich napływ nie miał charakteru wyłącznie incydentalnego.

Zwraca uwagę brak jakichkolwiek monet wybitych po 1577, a przed 1654 r. Luka ta jest zjawiskiem nietypowym. Wśród znalezisk z Supraśla wypełniają ją numizmaty koronne i litewskie (siedemdziesiąt sztuk), szwedzkie (76 sztuk), pruskie (dziewięć sztuk) i szkockie (jedna sztuka) [Paszkiewicz 1996: 30–31, 40–41, 46–47, 46]. Zaznaczyła się tam również wyraźna dominacja monety ryskiej, zaobserwowana przez Borysa Paszkiewicza u schyłku pierwszej połowy XVII w., wyrażająca się w liczbie numizmatów pochodzących z tej mennicy – 54 sztuki (co stanowi 46,2% wszystkich monet z tego okresu). Warto także zauważyć, że w szerszej perspektywie chronologicznej, 1582–1665, aż 92 spośród supraskich znalezisk pochodzi z Rygi. Czy zjawisko napływu dużej ilości monety ryskiej jest specyficzne dla pogranicza podlasko-trockiego, czy może dla samych dóbr Chodkiewiczowskich? Pytanie to musimy zostawić chwilowo bez odpowiedzi, której konstrukcja będzie możliwa dopiero po wzbogaceniu bazy źródłowej.

Z pierwszego dziesięciolecia drugiej połowy XVII w. pochodzi jeden z ciekawszych numizmatów odnalezionych w Gródku – zachowana w dobrym stanie kopiejka miedziana Aleksieja Michajłowicza, bita w Pskowie między 1655 a 1663 r. (poz. 35). Jest to numizmat interesujący, gdyż niezmiernie rzadko spotykany na terenie byłego pogranicza Korony i Litwy. O ile sporadyczna obecność srebrnych kopiejek (tzw. łezek) w znaleziskach pojedynczych i skarbach z XVII i XVIII w. da się wytłumaczyć wymierną wartością, jaką posiadały wszelkie przedmioty kruszczowe¹¹, o tyle moneta miedziana o przymusowym kursie (możliwym do wyegzekwowania jedynie na terenie Rosji, a i to z pewnymi zastrzeżeniami) nie mogła normalnie funkcjonować w warunkach lokalnego rynku monetarnego.

W 1654 r. Aleksiej Michajłowicz zreformował rosyjski system monetarny. *Spiritus movens* zmian był brak środków finansowych niezbędnych do prowadzenia wojny z Rzeczpospolitą. Wprowadzono wówczas szereg niepełnowartościowych nominalów srebrnych i miedzianych, m.in. kontrasygnowane talary zachodnioeuropejskie i ich fragmenty (jefimek – ros. ефимок), miedziane alтын (ros. алтын lub алтынник) o wartości trzech kopiejek i groszewiki (ros. грошевик) o wartości dwóch kopiejek. Obieg nowego pieniądza o kursie drastycznie niewspółmiernym do jego rzeczywistej wartości (z jednego puda miedzi bito kopiejki miedziane o wartości 400 rubli) początkowo ograniczony był wyłącznie do europejskiej części Cesarstwa. Na Syberii utrzymano stary system pieniężny, dopuszczając do obrotu wyłącznie monetę srebrną. W 1656 r. rozpoczęto emisję miedzianych kopiejek o przymusowym kursie,

¹¹ Kopiejki srebrne występują tylko w jednym skarbie znajdującym się w zbiorach Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Podlaskiego. Wchodzi ona w skład depozytu z Olędzkich (por. przypis 10): kopiejka nowogrodzka Iwana Groźnego (1533–1584) i pochodząca z tej samej mennicy kopiejka Borysa Godunowa (1599–1605). Podobnie jak w przypadku szelągów ryskich, autor niniejszego tekstu dokonał weryfikacji publikowanych danych, co zaowocowało korektą atrybucji. Zarówno w tekście Arkadiusza Pajkerta, jak i w inwentarzu Marty Męclewskiej i Andrzeja Mikołajczyka monety te są opisane jako kopiejki rosyjskie wybite w 1610 r. pod stemplem Władysława Wazy [Pajkert 1981: 325; Męclewska, Mikołajczyk 1983: 119].

rozszerzając w tym czasie obieg niepełnowartościowej monety także na terytorium Syberii. Warto przypomnieć, że nie zaniechano równoczesnego bicia kopiejek w srebrze. Miedziane kopiejki bito w niebotycznych nakładach, zalewając cały kraj. Wypłacano nimi oczywiście też żołd wojskom walczącym przeciwko Rzeczypospolitej [Спасский 1962: 114–116, 119–120].

Wprowadzenie chaotycznej reformy monetarnej w 1654 r. zdestabilizowało rynek pieniężny Rosji, prowadząc do niebywałego wzrostu zjawiska spekulacji (oficjalny kurs monety miedzianej okazał się niemożliwy do wygzekkowania), drożyzny i głodu. Na domiar złego gwałtownie tracąca na wartości „czerwona kopiejka” zaczęła być masowo fałszowana. Udział w tym procederze zarzucano urzędnikom państwowym i dworzanom z najbliższego otoczenia cara. Rosło niezadowolenie społeczeństwa i wojska. Już w 1661 r. na Ukrainie powszechnie odmawiano przyjmowania kopiejek miedzianych, co rychło rozprzestrzeniło się na terytorium całej Rosji. Latem 1662 r. w Moskwie wybuchł bunt pospólstwa (tzw. bunt miedziany), u podłoża którego leżała rosnąca dysproporcja między wartością kopiejki miedzianej i srebrnej. Został on krwawo stłumiony przez strzelców, co jednak nie zapobiegło eskalacji niepokojów. W połowie 1663 r. zaniechano dalszego bicia monety niepełnowartościowej, a skarb państwa wykupił miedziane kopiejki, płacąc za sto sztuk jedną kopiejkę srebrną [Спасский 1962: 114–120].

Na marginesie warto zwrócić uwagę na „fizjonomię” naszej kopiejki miedzianej. Ma ona nieregularny kształt, a krążek nie obejmuje całości napisów i wizerunków. W rosyjskim mennictwie aż do początku XVIII w. stosowano bardzo archaiczne metody produkcyjne. Kopiejki, tak srebrne, jak i miedziane, były bite na odcinkach drutu – stąd ich charakterystyczny, wrzecionowaty kształt, któremu zawdzięczają swoją popularną nazwę – łezki. Taki sposób bicia monet skutkował wielką niestarannością ich wykonania. Egzemplarze, na których można odczytać całość napisów, są niezwykle rzadkie lub, w przypadku wielu odmiian, w ogóle nie występują [Спасский 1962: 86–90].

Katalog skarbów Marty Męcłewskiej i Andrzeja Mikołajczyka notuje tylko dwa znaleziska zawierające monety Aleksego Michajłowicza. Składający się jedynie z monet srebrnych skarb z Siennicy Różanej (pow. krasnostawski) [Męcłewska, Mikołajczyk 1991: 65, poz. 833] oraz skarb z Ćmielowa (pow. ostrowiecki) [Męcłewska, Mikołajczyk 1991: 149, poz. 1239], który zawierał tylko jedną monetę tego władcy i, co ciekawe, właśnie miedzianą kopiejkę. Jej obecność w dość nietypowym depozycie, w którym obok przeszło 5 tys. małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza znalazły się szóstaki (trzynaście sztuk), trzy patagony i riksdalder, świadczy dobitnie o zakresie spekulacji, jakiej podlegał pieniądź w drugiej połowie XVII w. Kopiejka trafiła do depozytu, uznano więc, że może posiadać wartość w realiach rynku pieniężnego okolic Ćmielowa, na którym być może funkcjonowała już od pewnego czasu (skarb ukryto po roku 1698). Można ją było wykorzystywać przy drobnych transakcjach, nie posiadała jednak wartości ustalonej oficjalnie czy zwyczajowo, gdyż była zbyt rzadkim zjawiskiem. Możemy więc uznać za pewnik, że każdorazowo uzgadniano jej wartość w relacji do szeląga miedzianego, a wielu kontrahentów odmawiało jej przyjęcia.

Wracając do *casusu* kopiejki z Gródka, z całą pewnością możemy stwierdzić, że nie pojawiła się ona nad Supraślą wskutek wymiany handlowej lub napływu osadników. Jej obecność związana jest natomiast z działaniami zbrojnymi prowadzonymi w ramach konfliktu polsko-moskiewskiego lat 1654–1667. W dniu 19 grudnia 1659 r. wojska rosyjskie pod wodzą Iwana Chowańskiego zajęły Grodno i skierowały się na Podlasie. W ostatnich dniach miesiąca

przekroczyły Supraśl i rozbiły drobne oddziały polsko-litewskie w potyczkach pod Zabłudowem (25 grudnia 1659 r.) i Krynkami (28 grudnia 1659 r.). Gródek musiał zostać w tym czasie zajęty przez wojska rosyjskie. Z pewnością więc obecność miedzianej monety Aleksieja Michajłowicza związana jest właśnie z bytnością jego oddziałów na Podlasiu na przełomie 1658/1659 r.

W kontekście związku przemarszów obcych wojsk z napływem monety interesujący jest, wzmiankowany już wyżej, skarb z Siennicy Różanej [Męclewska, Mikołajczyk 1991: 65, poz. 833]. Spośród składających się nań 170 monet srebrnych posiadamy informacje tylko o jednej. Był to tzw. jefimek – patagon Filipa IV z 1644 r., kontrasygnowany w 1655 r. lub na początku 1656 r. w mennicy Aleksieja Michajłowicza. Podobnie jak miedziana kopiejka z Gródka, obecność tej monety związana jest z działaniami wojennymi końcowego stadium wojny z Moskwą. Nie znając składu skarbu, nie możemy jednak nawet domniemywać, czy trafił on do ziemi w czasie działań zbrojnych, ukryty przez rosyjskiego żołnierza, czy może składał się, w całości lub w części, z kapitału zdobytego na Rosjanach przez żołnierza polskiego, czy też jego historia była bardziej zawiła.

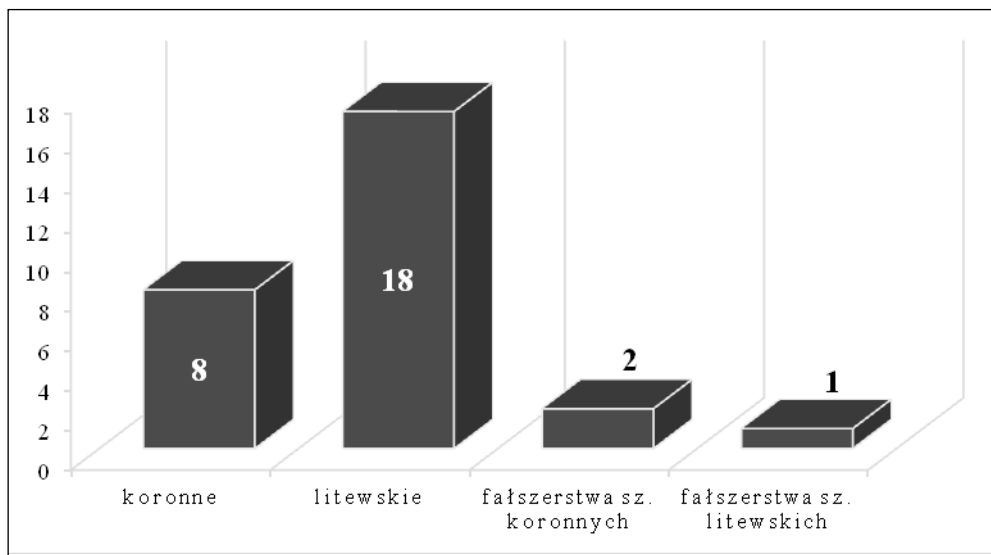
Najliczniejszą grupą numizmatów odnalezionych na Górze Zamkowej w Gródku są małe szelągi miedziane Jana Kazimierza bite w latach 1659–1666 (26 sztuk oraz trzy fałszywe). Stanowią one 66% całego zbioru (74% po doliczeniu fałszerstw). Dominacja drobnej monety miedzianej, bitej od połowy XVII w., wśród znalezisk luźnych jest typowa dla ziem dawnej Rzeczypospolitej [Paszkievicz 1996: 50–51, 57, wyk. 57]. W materiale gródeckim wyróżniono osiem szelągów koronnych i osiemnaście litewskich (por. wykres 1). Boratynki koronne bite były w dwóch mennicach – w podwarszawskim Ujazdowie i w Krakowie. Numizmaty z pierwszej spośród wymienionych mennic są zdecydowanie popularniejsze – pochodzi z niej siedem szelągów datowanych na lata: 1660 (jeden), 1663 (dwa), 1664 (trzy) i 1665 (jeden). Warsztat krakowski opuścił tylko jeden z numizmatów odnalezionych w Gródku¹², datowany na 1660 r. Małe szelągi miedziane oznaczone znakiem Pogoni emitowano w znacznie większej liczbie mennic: Brześć (w latach 1665–1666), Kowno (w latach 1665–1666), Malbork (w latach 1665–1666), Oliwa (w 1663 r.), Ujazdów (w latach 1660–1661) i Wilno (w latach 1664–1666). W omawianym materiale dominują monety z Wilna – dziewięć egzemplarzy, o ponad połowę mniej jest okazów z Brześcia – cztery sztuki, z Malborka lub Kowna pochodzą trzy monety, a z Ujazdowa zaledwie dwie (por. wykres 2). Nie zanotowano ani jednego szeląga, który mógłby zostać przypisany mennicy w Oliwie. Przewaga liczebna monet litewskich nad koronnymi występuje w zdecydowanej większości znalezisk i w dużej mierze wynika ze stosunku wielkości emisji wynoszącego 1,30:1 [Niemirycz 1979: 27]. W znalezisku szelągów miedzianych z okolic leśniczówki Borsukowizna, oddalonej od Gródka o około 11 km, na jedną monetę koronną przypadało 1,39 monety litewskiej [Niziołek 2016: 14], w znaleziskach z Supraśla stosunek ten wynosił 1:1,45 [Paszkievicz 1996: 31–35, 51], z Tykocina 1:1,37 [Niziołek 2013: 87; Bis 2015: 314;], a w okazałym skarbie z Idziek-Wykna 1:1,44 [Śnieżko 2012: 199]. Dla zbioru z Gródka ten stosunek wynosi 1:2,25. Mamy więc do czynienia z bezprzykładną, wyraźną przewagą monety litewskiej. Sytuacja taka może być jednak wynikiem bardzo małej próby statystycznej, a uwiarygodnienie analizy wymaga poszerzenia bazy źródłowej poprzez kontynuowanie prac archeologicznych tak na Górze Zamkowej, jak i na terenie miejscowości.

¹² Koronne szelągi Jana Kazimierza podzielono na ujazdowskie i krakowskie, kierując się kryteriami zaproponowanymi przez Cezarego Wolskiego [Wolski 2010: 23–30; 2016: 285–288].

Wśród odnalezionych fałszerstw szelągów Jana Kazimierza tendencja w stosunkach liczbowych monet koronnych i litewskich jest odwrotna niż w przypadku oryginałów. Zidentyfikowano dwa fałszyfikaty szelągów koronnych i jeden szeląga litewskiego. Również taka sytuacja jest uznawana za typową. Zdaniem Iwana Sinczuka generalny stosunek ilości fałszerstw koronnych do litewskich wynosił 3:5 [Синчук 2010: 21], choć w znaleziskach, także tych z regionu, przedstawia się niejednolicie: Borsukowizna – 1:1 [Niziołek 2016: 15], Supraśl – 1,6:1 [Paszkievicz 1996: 32–33, 35, 51], Tykocin – 2,7:1 [Niziołek 2013: 89; Bis 2015: 314], Przasnysz – 1,9:1 [Niemirycz 1973: 93, 98, 110], Idźki-Wykno – 1:1,15 [Śnieżko 2012: 206], Terespol – 1:1,1 [Lewczuk 1983: (12)]. W przypadku znalezisk z Gródka dane mogą być mylące ze względu na skrajnie małą próbę statystyczną, a wraz z rejestracją nowych znalezisk mogą ulec przewartościowaniu.

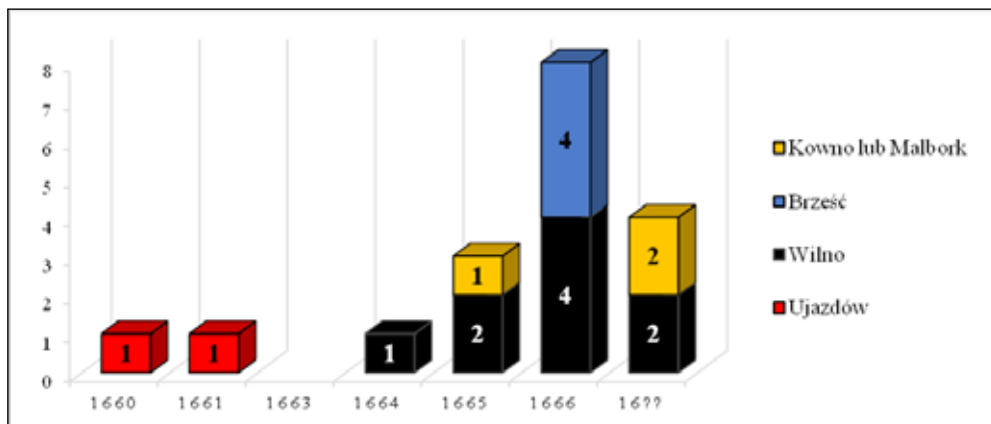
Mennictwo Augusta III reprezentują dwa numizmaty. Pierwszy z nich to miedziany szeląg wybity na rynek pieniężny Rzeczypospolitej w Gubinie lub Grünthalu w 1754 r. (poz. 11). Monety takie odnaleziono w pobliskim Supraślu [Paszkievicz 1996: 35–36] i w Tykocinie [Niziołek 2013: 91], znane są też z licznych znalezisk pojedynczych publikowanych w niewielkim zakresie [Filipow 1991: 179]. Drugą monetą saską jest bilonowy szeląg gdański z pierwszego roku emisji nominału pod stemplem Augusta III (1753 r.; poz. 12). Nosi on inicjały WR – Wilhelma Rathsa, kierownika mennicy, który w latach 1753–1754 za zgodą rady miejskiej emitował szelągi uzyskane ze stopienia 2615,5 funta miedzi z 84,5 funta srebra, a więc o próbie zaledwie półtutowej. W okresie tym mennicę opuściło 1 369 170 szelągów [Gumowski 1990: 176–177]. Drobna moneta tego miasta z drugiej połowy XVIII w. występuje na Białostocczyźnie sporadycznie. W zbiorze z Supraśla zarejestrowano pojedynczy trojak gdański z 1758 r. [Paszkievicz 1996: 36]. Wśród najnowszych nabytków Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Podlaskiego znajduje się kolejny trojak, datowany na 1755 r., znaleziony w Tykocinie między 2004 a 2012 r.

Począwszy od XVI w., moneta pruska była najpowszechniej obiegającym pieniądzem obcym na północnym odcinku pogranicza polsko-litewskiego i stanowi wyraźnie zaznaczający się element skarbów i odsetek znalezisk luźnych [Paszkievicz 1996: 40–41, 58–59, wyk. 6–10; Niziołek 2013: 93–94]. Wpływ na taki stan rzeczy miała unifikacja systemów monetarnych zsekularyzowanego państwa zakonnego i Korony Polskiej w 1525 r. (ordynacja Prus Książęcych z 15 marca 1530 r. i ordynacja dla Prus Królewskich z 10 maja 1530 r.). Niewielki wpływ na tę sytuację miały zmiany w polityce pieniężnej Prus na przełomie XVII i XVIII w. Od 1669 r. państwo Hohenzollernów systematycznie zbliżało swój system monetarny do niemieckiego. Jednak mimo oparcia na grzywnie kolońskiej, przyjęcia talara jako podstawowej jednostki monetarnej i wielu innych zmian w celu ułatwienia stosunków handlowych z Polską, zachowano elementy tradycyjnie łączące systemy pieniężne obydwu państw [Żabiński 1981: 164–165]. O popularności na terenie województwa podlaskiego (pobliskiego względem Gródka) monety Hohenzollernów bitej po utworzeniu Królestwa Prus w 1701 r. świadczy dobitnie skład skarbu z Minczewa. Moneta pruska stanowiła 93,4% ogólnej liczby numizmatów w tym niewielkim depozycie ukrytym około 1760 r. [Niziołek 2012: 170]. W tym kontekście nie może dziwić obecność wśród numizmatów z Gródka szeląga Fryderyka Wilhelma I datowanego na 1734 r. (poz. 38). Pamiętać musimy, że w pierwszej połowie

Wykres 1. Podstawowy podział małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza z prac archeologicznych na grodzisku w Gródku (1983–1984, 1994–1998)

Chart 1. Basic division of small copper shillings of John Casimir from the archeological works in the gord in Gródek (1983–1984, 1994–1998)

Wykres 2. Znaleziska szelągów litewskich z prac archeologicznych w Gródku (1983–1984, 1994–1998) z podziałem na lata ich emisji oraz mennice

Chart 2. Findings of Lithuanian shillings from the archeological works in Gródek (1983–1984, 1994–1998) divided according to the years of their emission and mints

XVIII w. mennice koronne i litewskie pozostawały zamknięte¹³. Prusacy czerpali więc pokażne zyski z eksportu swojej monety na tereny Rzeczypospolitej. Szelągi pruskie z lat 30. XVIII w.

¹³ Nie wzięto tu pod uwagę doraźnej aktywności mennic miejskich.

były bite ze srebra jednołutowego i w porównaniu do monet o tym samym nominale bitych w Gdańsku czy Toruniu w latach 50. i 60. XVIII w. zawierały nieco więcej srebra (średnio 0,045 g : 0,019 g (1753–1754), 0,038 g (1760–1761)) [Żabiński 1981: 136–137, tab. 80, 168–169, tab. 101; Gumowski 1990: 176–177].

Z czasów stanisławowskich pochodzi zaledwie jeden numizmat – srebrny półzłotek (2 grosze srebrne) z 1767 r. Nominał ten wprowadzony został w 1766 r. i był elementem nowego systemu pieniężnego, pod który podwaliny położono jeszcze w epoce saskiej. W 1763 r. Saksonia wprowadziła wiedeńską stopę konwekcyjną dziesięciotalarową – zmiana ta stała się wzorcem dla reformy w Polsce. Jednymi z ważniejszych nowości zaprowadzonych nad Wisłą było oparcie się na ważącej 233,8 g grzywnie kolońskiej (w miejsce używanej dotychczas grzywny krakowskiej ważącej 201,9 g), przyjęcie za podstawową jednostkę monetarną ośmioletowego talara dzielącego się na 240 groszy miedzianych (30 gr na złotówkę), na wzór saski wprowadzono także grosz srebrny, który stanowił 1/32 talara (8 gr – ćwierćtalar, 4 gr – złotówka, 2 gr – półzłotek, 1 gr – ćwierćzłotek). Jeden grosz srebrny odpowiadał wartości 7,5 grosza miedzianego [Terlecki 1970: 30–34; Żabiński 1981: 139–140, 145, tab. 86].

Półzłotki bito do zmiany stopy mennicznej 15 marca 1787 r. (ostatnia emisja 1786 r.) ze srebra 6 i 2/3 łutowego. Pojedyncza sztuka zawierała średnio 1,4 g srebra i dysponowała w epoce pokazną siłą nabywczą – 1,5 trofy (por. tab. 1).

Srebrne monety Stanisława Augusta Poniatowskiego zdarzają się w znaleziskach z regionu rzadko. W Supraślu i Tykocinie nie zanotowano ich wcale [Paszkievicz 1996: 52–53; Niziołek 2013: 92–93; Bis 2015: 315].

Wśród numizmatów z Gródka wiek XIX reprezentują zaledwie dwie monety. Kopiejka Aleksandra I wybita w mennicy izorskiej (Kołpino) w 1821 r. (poz. 36) i półkopiejkówka Mikołaja II wybita w Petersburgu w 1899 r. (poz. 37). Ze względu na liczebną skromność zgromadzony materiał nie pozwala odpowiedzieć na pytanie, czy Gródek, podobnie jak Supraśl, w pierwszej połowie XIX w. znajdował się w sferze wpływów systemu złotowego, czy też już od 1808 r. dominowała tu moneta rosyjska. Wśród znalezisk z Supraśla dla tego okresu wyraźnie zaznacza się dominacja monety Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (56,8% monet z lat 1808–1855), podczas *gdy napływ rosyjskiej miedzi wzmógł się dopiero po reformie Jegora Kankrina 1840/41 r.* [Paszkievicz 1996: 53]. Odnaleziona w trakcie prac wykopaliskowych kopiejka została celowo uszkodzona – usunięto z niej określenie nominału (wydrapano cyfrę 1). Nie możemy dziś być pewni celu tego zabiegu. Być może już wycofana z obiegu moneta stała się przedmiotem dziecięcych zabaw? Prawdopodobne jest również wykorzystanie starej monety w celach fałszerskich. Intencją osoby dokonującej ingerencji w numizmat mogło być uniemożliwienie odczytania nominału i próba wpuszczenia jej do obiegu jako dwukopiejkówkę. Monety dwukopiejkowe emitowane w latach 1867–1914 ważyły średnio 6,96 g i miały średnicę 24,5 mm. Kopiejka odnaleziona w Gródku ma bardzo zbliżone parametry – waży 6,70 g i ma średnicę 24,3 mm.

Najmłodszą spośród odnalezionych na Górze Zamkowej monet jest dwukopiejkówka wyemitowana przez Kasę Pożyczkową dla Wschodu (Darlehnskasse Ost) dla znajdujących się pod zarządem wojskowym terytoriów zdobytych w Cesarstwie Rosyjskim (Gebiet des Oberbefehlshabers Ost, w skrócie Ober-Ost). Wyprowadzenie z regionu ogromnych kwot pieniądza kruszcowego w postaci kontrybucji i rekwizycji, tezauryzacja i brak możliwości uzupełnienia niedostatku waluty rublowej doprowadziły już pod koniec 1915 r. do sytuacji,

Tabela 1. Chronologiczny rozkład monet odkrytych w czasie prac archeologicznych z uwzględnieniem ich siły nabywczej (Gródek, 1983–1984, 1994–1998)

Table 1. Chronology of coins discovered during the archeological works including their purchasing power (Gródek, 1983–1984, 1994–1998)

Półwiecze	Liczba monet	Trofa*
druga poł. XV w.	1	2,18
pierwsza poł. XVI w.	-	-
druga poł. XVI w.	1	0,27
pierwsza poł. XVII w.	-	-
druga poł. XVII w.	27 (+3)**	2,89 (3,23)*** 1,45 (1,62)
pierwsza poł. XVIII w.	1	0,15
druga poł. XVIII w.	3	1,65
pierwsza poł. XIX w.	1	0,18
druga poł. XIX w.	1	0,03
pierwsza poł. XX w.	1	0,1

* Wartość trofy określono na podstawie ustaleń Zbigniewa Żabińskiego [Żabiński 1981].

** W nawiasie podano liczbę fałszerstw małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza. Zapis taki zastosowano, gdyż mogły one powstać na dłużej po zakończeniu emisji oryginalnych monet tego typu (około 1660–1765). Wartość rosyjskiej kopiejki (uwzględnionej w podanej liczbie monet), będącej elementem zupełnie obcym dla polskiego systemu monetarnego, nie mogła podlegać wiarygodnemu oszacowaniu. Biorąc pod uwagę stosunek jej masy do szeląga miedzianego Jana Kazimierza, mogłaby ona być wyceniona na 1/7 lub 1/8 takiego szeląga. Jej wartość byłaby zatem zbyt mała, by wpłynąć w jakikolwiek sposób na dane liczbowe dotyczące trofy.

*** W pierwszym wierszu podano ilość trof wynikającą z wartości nominalnej szelągów miedzianych, a w wierszu drugim wynikającą z ich wartości rynkowej w ostatnim dwudziestoleciu XVII w. Ilość trof podana w nawiasach jest sumą wartości ustalonej dla egzemplarzy oryginalnych i fałszywych łącznie.

w której ilość środków płatniczych pozostających w obiegu była niewystarczająca dla potrzeb gospodarki. Początkowo, podobnie jak w Królestwie Polskim, władze okupacyjne na obszarze Ober-Ost dopuściły do obiegu własną walutę. Dostrzegając jednak niekorzystny wpływ zwiększenia się terytorium, na którym obiegała marka niemiecka, rychło zdecydowano się na wprowadzenie pieniądza okupacyjnego. 17 kwietnia 1916 r. na mocy decyzji głównodowodzącego na Wschodzie Bank Wschodni dla Handlu i Rzemiosła utworzył Kasę Pożyczkową dla Wschodu. Emitowała ona bony (banknoty) o nominałach: 1 rubel, 3 ruble, 10, 25 i 100 rubli oraz 50 i 20 kopiejek, a także wybijane w żelazie monety: 1 kopiejka, 2 i 3 kopiejki. Pieniądz metalowy wytwarzano w mennicach w Berlinie (oznaczone literą A) i Hamburgu (oznaczone literą J). Ich nakłady były znaczne: trzykopiękówek wybito około 16,5 mln sztuk, dwukopiękówek około 15 mln, kopiejek około 19,5 mln sztuk, na łączną kwotę około 990 tys. rubli. Bilety okupacyjne można było nabyć za ruble rosyjskie w stosunku 1:1 i za marki niemieckie w stosunku 1:2. Ludność niechętnie wyzbywała się starego pieniądza kruszcowego. W 1918 r. ostrubel został zastąpiony ostmarką [Skubiszewski 1960: 50–53; Żabiński 1981: 220].

W zbiorze z Supraśla nie wystąpiła ani jedna taka moneta [Paszkievicz 1996: 54]. Wytłumaczeniem tego faktu nie jest jednak brak ostkopiejek w obiegu czy „w ziemi”, lecz metoda gromadzenia supraskiego zbioru monet. Poszukiwacze nastawiający się na znaleziska numizmatyczne ignorują zazwyczaj sygnały wykrywacza świadczące o obecności przedmiotu żelaznego lub wykluczają możliwość ich znalezienia przy użyciu ustawień „dyskryminacji” sprzętu. Działanie takie ma na celu uniknięcie wydobywania setek czy nawet tysięcy gwoździ występujących obecnie na wszystkich obszarach użytkowanych rolniczo.

Niewielka grupa numizmatów odkrytych w czasie prac archeologicznych na Górze Zamkowej w Gródku rzuca nieco światła na stosunki monetarne pogranicza Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do początków XX w. Jest to skromna baza, niepozwalająca na prowadzenie dokładnych analiz, stanowi jednak ważny przyczółek, którego przyszlą rozbudowę umożliwią dalsze badania archeologiczne i rejestracja luźnych znalezisk.

W poniższej części katalogowej opisano monety odnalezione w czasie prac archeologicznych prowadzonych na grodzisku w Gródku nad Supraślą w latach 1983–1984 oraz 1994–1998. Ułożono je wedle klucza terytorialnego: Królestwo Polskie, Wielkie Księstwo Litewskie, Wolne Miasto Ryga, Cesarstwo Rosyjskie, Królestwo Prus, Rzesza Niemiecka, a w obrębie tych grup kolejnością panowań, nominałami (od największego), datami emisji, mennicami (w porządku alfabetycznym). Układając katalog, wzięto pod uwagę zarówno odmienność wizerunków kolejnych typów, jak i legend do poziomu interpunkcji. Aby skrócić deskrypcję kolejnych monet tego samego typu, w kolejnych pozycjach zamieszczono jedynie opis elementów odróżniających od pierwszego notowanego egzemplarza. Znakiem „\” zasygnalizowano miejsce nieczytelnej litery lub znaku interpunkcyjnego. Dłuższą partię nieczytelnego tekstu, w której nie można jednoznacznie określić liczby znaków, zasygnalizowano poprzez „[...]”. Litery ujęte w nawiasy kwadratowe oznaczają rekonstruowany fragment inskrypcji, np. „GEB[]ET”. Przerwy w napisach oznaczono „-”.

Zastosowane w katalogu skróty bibliograficzne: Dutkowski, Suchanek; Gumowski; Haljak; Ivanauskas; Kamiński, Kopicki; Kamiński, Kurpiewski; Kamiński, Żukowski; Kopicki; Neumann; Гулецкий; Федоров odnoszą się do prac tych autorów – ich pełne noty bibliograficzne zawarto w wykazie literatury.

Królestwo Polskie

Jan Kazimierz

Szelągi koronne

1. 1660 r., Ujazdów

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy w wieńcu laurowym, rozdzielająca u góry napis otokowy: IOAN· – CAS·REX. Poniżej inicjały: T·L·B·.

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry kropką, a u dołu herbem Ślepowron: SOLID·REGNI – POLON·1660.

Kamiński, Kurpiewski, poz. 22; Kopicki, poz. 1546. 1,16 g; 15,9 mm.
MB/A8087; kat. 7621.

2. 1660 r., Kraków

Av.: IOAN· – CA [...]. Poniżej inicjały: \T·L·\

Rv.: W otoku napis rozdzielony u góry pięciopłatkową rozetką, a u dołu herbem Ślepowron: SOLID·REGNI – NI·POL·1660.

Kopicki, poz. 1546. 1,19 g; 15,5 mm.
MB/A/6661; kat. 6881.

3. 1663 r., Ujazdów

Av.: [...] OAN – CAS·REX.

Rv.: [...] D [...] REG· – ·POLO·1·6 [...] 6 [...] 3.

Kamiński, Kurpiewski, poz. 35; Kopicki, poz. 1550. 1,34 g; 15,7 mm. Rewers niecentryczny.
MB/A/8087; kat. 7609.

4. 1663 r., Ujazdów

Av.: IO\N – CAS·REX. Inicjały: \T\L\B\

Rv.: SOLID·REG· – P [...] 6 [...] 3.

Kopicki, poz. 1550. 1,37 g; 15,6 mm. Awers i rewers niecentryczne.
MB/A/8087; kat. 7615.

5. 1664 r., Ujazdów

Av.: [...] N· – [...].

Rv.: ·SOLI [...] 4.

Kopicki, poz. 1552. 0,95 g; 15,9 mm. Rewers niecentryczny.
MB/A/8087; kat. 7617.

6. 1664 r., Ujazdów

Av.: IOAN· – CAS·REX. Inicjały: ·T [...]

Rv.: SOLID·REG – POLO [...] 1664.

Kamiński, Kurpiewski, poz. 37; Kopicki, poz. 1552. 1,27 g; 16,9 mm. Rewers niecentryczny.
MB/A/8088; kat. 7645.

7. 1664 r., Ujazdów

Av.: [...] – CAS·REX. Inicjały: \T\B\

Rv.: SOLID·REG· – [...] 64.

Kopicki, poz. 1552. 0,90 g; 16,0 mm. Końcówka blachy; wykruszenie.
MB/A/6413; kat. 6697.

8. 1665 r., Ujazdów

Av.: IO [...] – CAS\REX. Inicjały: ·T·L·B.

Rv.: [...] ID\REG – POLO\1665·.

Kamiński, Kurpiewski, poz. 41; Kopicki, poz. 1553. 0,90 g; 15,3 mm. Końcówka blachy; moneta odkształcona.

MB/A/8087; kat. 7620.

Falszerstwo szeląga koronnego

9. Około 1660–1760, imitacja mennicy ujazdowskiej

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy w wieńcu laurowym, rozdzielająca u góry napis otokowy: IOAN – CAS·REX. Inicjały: \T\L·B\

Rv.: Orzeł z tarczą herbową Wazów na piersi. W otoku napis rozdzielony u dołu herbem Korwin (?): SOLID·REG· – POLO·1663·. Pod herbem Korwin perełka. 0,56 g; 14,9 mm. Punca litery O w SOLID wbita dwukrotnie z przesunięciem; końcówka blachy.

MB/A/6413; kat. 6696.

10. Około 1660–1760, imitacja mennicy ujazdowskiej

Av.: IOAN – CAS REX. Poniżej inicjały: TLB.

Rv.: [...] D REG – POON 166 [...].

0,99 g; 15,5 mm. Krawędź blachy.

MB/A/6661; kat. 6883.

August III Sas

Szeląg koronny

11. 1754 r., Gubin lub Grünthal

Av.: Zwrócone w prawo popiersie władcy przedzielające w dole napis otokowy: AVGVSTVS III R [...].

Rv.: Pod koroną skwadrowana tarcza z herbami Polski i Litwy, w polu sercowym ukoronowany herb elektora Saksonii. W górze łukiem napis: [...] AX:1754.

1,05 g; 15,7 mm.

MB/A/8087; kat. 7616.

Szeląg gdański

12. 1753 r., Gdańsk

Av.: Pod koroną monogram władcy: A3R rozdzielający cyfry datacji: 17 – 53.

Rv.: Pod trzema pięciopłatkowymi rozetkami napis w trzech wierszach: SOLID / CIVITAT / GEDAN-. Poniżej tarcza z herbem Gdańska rozdzielająca inicjały: W – R.

Dutkowski, Suchanek, poz. 400-I; Gumowski, poz. 1951; Kopicki, poz. 7711; Kamiński, Żukowski, poz. 912. 0,53 g; 16,0 mm. Końcówka blachy.

MB/A/7497; kat. 7259.

Stanisław August Poniatowski

Półzłotek koronny (2 grosze srebrne)

13. 1767 r., Warszawa

Av.: Pod koroną okolona wieńcem z gałązek laurowych (po lewej) i palmowych (po prawej) skwadrowana tarcza z herbami Polski i Litwy, w polu sercowym Ciołek Poniatowskich. W otoku napis przedzielony u góry koroną: [ST]ANISLAUS AUG-D[.]G-REX POL-M-D-L.
 Rv.: Napis w sześciu wierszach: 2[.]GR· / CLX-EX / MARCA / PURA-COL· / 1767· / F-S[.]
 Rant: Gładki.

Kopicki, poz. 2322; Kamiński, Kopicki, poz. 169. 2,96 g; 23,5 mm.

MB/A/8087; kat. 7625.

Wielkie Księstwo Litewskie

Aleksander Jagiellończyk

Półgrosz litewski

14. 1495–1506 (1496–1498), Wilno

Av.: Pogoń Litewska. W otoku gotycki napis: MON⁷ – ALEXANDRI^o – o.

Rv.: Orzeł. W otoku gotycki napis rozdzielony w górze krzyżem: MAGNI DVC [...] LITVANIE.
 Ivanauskas, poz. 2AJ4-3; Kopicki, poz. 3122; Гулецкий, poz. 200DA. 0,99 g; 21,3 mm. Krawędź wykruszona.

MB/A/7497; kat. 7132.

Jan Kazimierz

Szelągi litewskie

15. 1660 r., Ujazdów

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy w wieńcu laurowym, rozdzielająca u góry napis otokowy: IOAN· – ·CAS [...].

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. Poniżej herb Korwin lub Ślepowron. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI\MAG\DV [...] T-1660·.

Kamiński, Kurpiewski, poz. 745; Kopicki, poz. 3586. 1,26 g; 16,5 mm. Awers niecentryczny. MB/A/8088; kat. 7635.

16. 1661 r., Ujazdów

Av.: [...] A [...] – ·CAS·REX.

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. Poniżej herb Korwin. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: [...] OL [...] LIT [...] 1661.

Kamiński, Kurpiewski, poz. 746; Kopicki, poz. 3590. 1,01 g; 15,6 mm. Rewers niecentryczny. MB/A/8088; kat. 7643.

17. 1664 r., Wilno

Av.: IOAN [...] – CAS-REX. Inicjały: ·T·L [...] B [...].

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. Poniżej monogram: HKPL. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI·MAG·DVC·LIT·1664.

Ivanauskas, poz. 3JK26-15; Kamiński, Kurpiewski, poz. 754; Kopicki, poz. 3593. 1,04 g; 15,4 mm. Awers niecentryczny.

MB/A/7497; kat. 7258.

18. 1665 r., Wilno

Av.: IO [...] – ·CAS-REX.

Rv.: Pod Pogonią monogram: *HKPL. W otoku napis: SOLI MAG [...] IT·1665.

Ivanauskas, poz. 3JK33-15; Kamiński, Kurpiewski, poz. 756; Kopicki, poz. 3594. 1,10 g; 15,4 mm. Awers i rewers niecentryczne.

MB/A/6661; kat. 6898.

19. 1665 r., Wilno

Av.: [...] – CAS-REX. Inicjały: \\\B·.

Rv.: Pod Pogonią monogram: HKPL. W otoku napis: SOL [...] LIT·1665.

Ivanauskas, poz. 3JK33-15; Kamiński, Kurpiewski, poz. 756; Kopicki, poz. 3594. 1,29 g; 15,8 mm. Rewers silnie niecentryczny.

MB/A/8087; kat. 7618.

20. 1665 r., Kowno lub Malbork

Av.: ·IOAN· – CAS REX. Inicjały: G·F·H.

Rv.: Pod Pogonią fragment herbu Kryszpin między dwiema perełkami. W otoku napis: SOLI-MAG-DVC-LIT-1665.

Ivanauskas, nie not.; Kamiński, Kurpiewski, poz. 757; Kopicki, poz. 3595. 1,26 g; 16,2 mm. MB/A/8088; kat. 7639.

21. 1666 r., Wilno

Av.: [...] – ·CAS·REX.

Rv.: Pod Pogonią monogram: *HKPL*. W otoku napis: SOL [...] C LIT 1666.

Ivanauskas, poz. 3JK45-24; Kamiński, Kurpiewski, poz. 762; Kopicki, poz. 3601. 1,29 g; 15,7 mm. Awers lekko niecentryczny.

MB/A/6413; kat. 6694.

22. 1666 r., Wilno

Av.: IOAN· – CA\R\R\.

Rv.: Pod Pogonią monogram: *HKPL*. W otoku napis: SOLI [...] DVC\LIT-1666.

Ivanauskas, poz. 3JK45-24; Kamiński, Kurpiewski, poz. 762; Kopicki, poz. 3601. 1,24 g; 15,3 mm. Awers i rewers lekko niecentryczne.

MB/A/7497; kat. 7257.

23. 1666 r., Wilno

Av.: IOA [...] – [...] S\REX. Inicjały: T·L·B·.

Rv.: Pod Pogonią monogram: *HKPL*. W otoku napis: SOLI\MAG·DVC\LIT·1666.

Ivanauskas, poz. 3JK45-24; Kamiński, Kurpiewski, poz. 762; Kopicki, poz. 3601. 1,03 g; 16,0 mm. Awers niecentryczny; końcówka blachy.

MB/A/6661; kat. 6863.

24. 1666, Wilno

Av.: IOAN [...] – CAS·REX. Inicjały: ·T·L·B [...].

Rv.: Pod Pogonią monogram: *HKPL*. W otoku napis: SOLI·MAG·DVC·LIT·1 [...]

Ivanauskas, poz. 3JK45-24; Kamiński, Kurpiewski, poz. 762; Kopicki, poz. 3601. 1,18 g; 15,6 mm.

MB/A/8088; kat. 7644.

25. 1666 r., Brześć

Av.: [...] – CAS [...].

Rv.: Pod Pogonią monogram: HKPL. W otoku napis: [...] MAG DVC LIT·1666.

Ivanauskas, poz. 3JK39-16; Kamiński, Kurpiewski, poz. 762; Kopicki, poz. 3601. 1,33 g; 15,7 mm. Awers i rewers niecentryczne.

MB/A/8087; kat. 7608.

26. 1666 r., Brześć

Av.: [...] – CAS·REX.

Rv.: Pod Pogonią monogram: HKPL. W otoku napis: S [...] DVC·LIT\1666.

Ivanauskas, poz. 3JK39-16; Kamiński, Kurpiewski, poz. 762; Kopicki, poz. 3601. 0,95 g; 15,4 mm. Awers niecentryczny.

MB/A/6661; kat. 6882.

27. 1666 r., Brześć

Av.: IOAN· – ·CAS REX. Inicjały: ·T· [...] B [...].

Rv.: Pod Pogonią monogram: ·HKPL·. W otoku napis: SOLI·MAG·DVCLIT·1666.

Ivanauskas, poz. 3JK39-16; Kamiński, Kurpiewski, poz. 762; Kopicki, poz. 3601. 1,10 g; 16,5 mm. MB/A/6413; kat. 6695.

28. 1666 r., Brześć

Av.: IOAN· – ·CAS\\X.

Rv.: Pod Pogonią monogram: HKPL. W otoku napis: SOLI·MA\\\\\\\\\\\\\\\\1666

Ivanauskas, poz. 3JK39-16; Kamiński, Kurpiewski, poz. 762; Kopicki, poz. 3601. 0,71 g; 15,3 mm. Rewers niecentryczny.

MB/A/8087; kat. 7628.

29. 1664–1666, Wilno

Av.: [...] – CAS-REX.

Rv.: Pod Pogonią monogram: HKPL. W otoku napis: SOLI-MAG-DVC [...] 6 [...].

1,04 g; 15,4 mm.

MB/A/8087; kat. 7614.

30. 1664–1666, Wilno

Av.: I [...].

Rv.: Pod Pogonią monogram: HKPL. W otoku napis: S [...].

1,27 g; 15,4 mm. Zagięcie krawędzi; wgłębienie od strony awersu.

MB/A/8088; kat. 7638.

31. 1665–1666, Kowno lub Malbork

Av.: [...] IOAN [...]

Rv.: Pod Pogonią fragment herbu Kryszpin. W otoku napis: [...] DVC\LIT\1 [...].

1,04 g; 16,5 mm. Rewers niecentryczny.

MB/A/8087; kat. 7619.

32. 1665–1666, Kowno lub Malbork

Av.: [...] – CAS·REX. Inicjały: [...] H [...].

Rv.: Pod Pogonią fragment herbu Kryszpin. W otoku napis: [...] – UC·LI [...].

0,99 g; 16,5 mm. Awers niecentryczny.

MB/A/6661; kat. 6864.

Falszerstwo szeląga litewskiego

33. Około 1660–1760, imitacja mennicy wileńskiej

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy w wieńcu laurowym, rozdzielająca u góry napis otokowy: IOAN* – CAS REX.

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. Poniżej monogram HKPL. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: [...] AG DV [...] 666. 0,88 g; 15,4 mm.

MB/A/7497; kat. 7240.

Wolne Miasto Ryga

Szeląg

34. 1577 r., Ryga

Av.: Średni herb Rygi. W otoku napis rozdzielony u góry pięciopłatkową rozetką, a u dołu lilijką: CIVITATIS – [...] NSI.

Rv.: Mały herb Rygi rozdzielający końcowe cyfry datacji: 7 – 7. W otoku napis: MONE*NO*ARGENTE*.

Haljak, nr: 965a, index: 99b (typ: T5Ea). Koricki, poz. 8031; Федоров, poz. 618. 0,86 g; 23,7 mm. Krawędź blachy; rewers niecentryczny.

MB/A/8087; kat. 7631.

Cesarstwo Rosyjskie

Aleksy I Michajłowicz

Kopiejka miedziana

35. 1655–1663, Psków

Av.: Zwrócona w prawo postać jeźdźca z buzdyanem opartym na prawym ramieniu.

Rv.: Napis w pięciu wierszach: [...] / [...] МИХАИ [...] / [...] ВСЕЯ [...] / [...] АЛЫ [...] / [...] РОСИ [...].

0,17 g; 11,3 mm.

MB/A/8087.

Aleksander I

Kopiejka

36. 1821 r., Kołpino

Av.: Orzeł cesarski przedzielający w dole cyrylickie inicjały: Я – В. W dole, łukiem datacja: 1821.

Rv.: Pod koroną otoczony wieńcem laurowym cyryliccki napis w trzech wierszach przedzielony przerywnikiem: [1] / КОПѢЙКА / — / И.М.

Rant: Gładki.

6,70 g; 24,3 mm. Cyfra określająca nominał wydrapana.

MBA/7497; kat. 7256.

Mikołaj II

Półkopiejkówka

37. 1899 r., Petersburg

Av.: Pod koroną cyryliccki monogram cesarski: Н, ujęty w dole wieńcem z liści laurowych (po lewej) i dębowych (po prawej).

Rv.: Cyryliccki napis w czterech wierszach przedzielony przerywnikiem: *1/2* / КОПѢЙКИ / — / 1899 / С.П.Б. Rant: Poprzecznie ząbkowany. 1,61 g; 16,1 mm.

MB/A/8088; kat. 7640.

Królestwo Prus

Fryderyk Wilhelm I

Szeląg

38. 1734 r., Królewiec

Av.: Pod koroną monogram królewski: FWR. Rozdzielający w dole inicjały: C – * – S.

Rv.: Pod sześciopłatkową rozetką napis w czterech wierszach: SOLID / REGNI / PRUSS / 1734.

Rant: Gładki

Neumann, poz. 33:1734. 0,52 g, 21,3 mm.

MB/A/7497; kat. 7255.

Cesarstwo Niemieckie

Wilhelm II

Ober-Ost

2 kopiejki

39. 1916 r., Berlin lub Hamburg

Av.: Napis w czterech wierszach flankowany gałązkami dębowymi: GEB[I]ET / DE[S] / [OB] ERBEFE[HLSHA]B[ERS] / O[ST].

Rv.: Krzyż Żelazny. W jego obrębie cyrylicycki napis w trzech wierszach: 2 / [КОПЕ]ЙКИ / [1916].

Rant: Gładki.

4,97 g, 23,9 mm.

MB/A/8087; kat. 7627.

Literatura

Bis W.

- 2015 *Monety*, [w:] M. Bis, W. Bis (red.), *Tykocin – zamek nad Narwią (XV–XVIII w.). Badania archeologiczne w latach 1961–1963, 1999–2007*, Warszawa, 313–320.

Czarnecka B.

- 1998 *Gródek st. 1, gm. loco, woj. białostockie*, Informator Archeologiczny. Badania 1994, 73–74.

Dutkowski J., Suchanek A.

- 2000 *Corpus Nummorum Gedanensis*, Gdańsk.

Filipow K.

- 1991 *Niepublikowane znaleźiska monet ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Białymstoku*, Rocznik Białostocki 17, 171–189.

Gumowski M.

- 1921 *Mennica wileńska w XVI i XVII w.*, Warszawa.
1990 *Mennica Gdańska*, Gdańsk.

Herbst S.

- 1962 *Gródek nad Supraślą*, Światowit 24, 669–675.

Haljak G.

- 2011 *Livonian Coins XIII–XVIII Century, cz. 2: Kingdoms*, Tallinn.

Ivanauskas E.

- 2009 *Coins of Lithuania: 1386–2009*, Wilno.

Jasnowski J.

- 1937 *Chodkiewicz Aleksander*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* 3, Kraków, 354–355.
1937a *Chodkiewicz Iwan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* 3, Kraków, 361.

Kalabiński S.

- 1968 *Ruch robotniczy w białostockim okręgu przemysłowym w latach 1901–1903*, Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku 1, Białystok, 151–208.

Kamiński C., Kopicki E.

- 1977 *Katalog monet polskich 1764–1864*, Warszawa.

Kamiński C., Kurpiewski J.

- 1982 *Katalog monet polskich 1649–1696 (Jan Kazimierz – Michał Korybut Wiśniowiecki – Jan III Sobieski)*, Warszawa.

Kamiński C., Żukowski J.

- 1980 *Katalog monet polskich 1697–1763 (epoka saska)*, Warszawa.

Karowska H.

- 1996 *Wstępne wyniki archeologicznych badań wykopaliskowych „Góry Zamkowej” w Gródku*, Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego 2, 114–120.
1998 *Gródek st. 1, gm. loco, woj. białostockie*, Informator Archeologiczny. Badania 1995, 92–93.
2005 *Gródek st. 1, gm. loco, woj. białostockie*, Informator Archeologiczny. Badania 1996, 296.
2006 *Gródek st. 1, gm. loco, woj. białostockie*, Informator Archeologiczny. Badania 1997, 295.

- 2009 *Gródek st. 1, gm. loco, woj. białostockie*, Informator Archeologiczny. Badania 1998, 263.
- Kopicki E.**
1995 *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Warszawa.
- Laszuk A.**
1992 *Straty niektórych miast podlaskich po wojnach połowy XVII w.*, Białostoczczyzna 2, 1–4.
- Leimus I.**
1995 *Das Münzwesen Livlands im 16. Jahrhundert (1515–1581/94)*, Stockholm.
- Lewczuk G.**
1983 *Skarb monet z XVII i XVIII wieku z Terespoła*, Biała Podlaska.
- Luba-Radziwiński Z.F.**
1928 *Sprawa odrębnego pochodzenia Chodkiewiczów litewskich i białoruskich*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie 8/1926–1927, 109–132.
- Łoźny L.**
1984 *Gródek, woj. białostockie, stanowisko 1 „Góra Zamkowa”*, Informator archeologiczny. Badania 1983, 149–150
1985 *Gródek, woj. białostockie, stanowisko 1-grodzisko „Góra Zamkowa”*, Informator Archeologiczny. Badania 1984, 125.
- Maroszek J.**
1994 *Kalendarium klasztoru Ojców Bazylianów w Supraślu – czasy Aleksandra Chodkiewicza*, Białostoczczyzna 2, 3–13.
2013 *Chodkiewiczowie i ich puszcza Błudów w XV–XVI w.*, Studia Podlaskie 21, 7–27.
- Maroszek J., Tęgowski J.**
2010 *Pogranicze polsko-rusko-litewskie*, [w:] Dobroński A. (red.), *Historia Województwa Podlaskiego*, Białystok, 19–28.
- Maroszek J., Wilczewski W.F. (oprac.)**
1996 *Księga wizytacji dziekańskiej dekanatu podlaskiego przeze mnie księdza Bazylego Benedykta Guttorskiego dziekana podlaskiego, plebana gołeniowskiego w roku 1773 miesiąca Novembra dnia 17 iuxtavetus kalendarza sporządzona*, Białystok.
- Męclewska M., Mikołajczyk A.**
1983 *Skarby monet z lat 1500 – 1649 na obszarze PRL*. Inwentarz, Warszawa.
1991 *Skarby monet z lat 1650 – 1944 na obszarze Polski*. Inwentarz II, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Mikołajczyk A.**
1983 *Nowożytny skarby monet jako źródło historyczne. Wybrane zagadnienia*, Wiadomości Numizmatyczne 27/1–2, 1–56.
- Mrowiński E.**
1986 *Monety Rygi*, Warszawa.
1989 *Monety Księstwa Kurlandii i Semigalii*, Warszawa.
- Neumann E.**
1988 *Brandenburg-Preußische Münzprägungen unter der Herrschaft der Hohenzollern 1415–1918*, t. 2: *Die Münzen des Königreichs Preußen unter der Herrschaft der Hohenzollern. 1701–1918*, Kolonia.

Niemirycz W.

- 1973 *Skarb boratynek z Przasnysza*, *Wiadomości Numizmatyczne* 17/2, 87–112.
1979 *Polska moneta miedziana w XVII wieku*, Białystok.

Niziołek P.

- 2012 *Skarb z Minczewa pow. Siemiatycze*, *Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego* 18, 169–181.
2013 *Znaleźiska numizmatyczne z Tykocina. Badania archeologiczne 2011–2012*, *Podlaskie Zeszyty Archeologiczne* 9, 81–104.
2016 *Znaleźiska małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza z okolic leśniczówki Borsukowizna w pow. białostockim*, *Rocznik Białostocki* 20, 9–34.

Pajkert A.

- 1981 *Skarb monet z Olędzkich, gm. Brańsk, woj. białostockie*, *Rocznik Białostocki* 15, 321–325.

Paszkiewicz B.

- 1993 *Mennictwo miasta Rygi, [w:] VIII i IX Sesja Numizmatyczna. Mennice, mincerze, techniki mennicze. Mennictwo miejskie w Polsce*, Nowa Sól, 97–102.
1996 *Znaleźiska numizmatyczne pod Monasterem Błahowieszczęńskim w Supraślu*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska* 11, 25–64.
2010 *Monety z badań zamku w Człuchowie w sezonach 2008–2009*, *Wiadomości Numizmatyczne* 54/2, 246–258.
2013 *Moneta w dawnym Gdańsku. Badania archeologiczne w latach 2007–2009*, Gdańsk.

Postołowicz L.

- 1991 *Barnictwo w dawnej Puszczy Grodzieńskiej do końca XVII w.*, *Białostoczczyzna* 3, 9–12.

Skubiszewski K.

- 1960 *Pieniądz na terytorium okupowanym. Studium prawnomiędzynarodowe ze szczególnym uwzględnieniem praktyki niemieckiej*, Poznań.

Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W. (red.)

- 1881 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 2, Warszawa.

Śnieżko G.

- 2012 *Fałszerstwa małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza ze skarbu monet z miejscowości Idźki-Wykno*, *Wiadomości Numizmatyczne* 56/2, 193–236.

Terlecki W.

- 1970 *Mennica Warszawska 1765–1965*, Warszawa.

Topolski J.

- 1958 *Wpływ wojen połowy XVII wieku na sytuację ekonomiczną Podlasia*, [w:] Gieysztor A. (red.), *Studia Historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*, Warszawa.

Tyszkiewicz J.

- 1968 *Zarys dziejów okolic Białegostoku od starożytności do początków XVI w.*, *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku* 1, 57–80.

Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A.

1938 *Spory graniczne polsko-litewskie w XV–XVII w.*, Wilno.

Wiśniewski J.

1977 *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny, geneza rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, Acta Baltico-Slavica 11, 7–80.

1984 *Początki Białegostoku i okolicznego osadnictwa*, Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku 4, 7–39.

Wiśniewski T.

1992, *Bóżnice Białostoczczyzny*, Białystok.

Wolski C.

2010 *Boratynki koronne z mennicy krakowskiej 1660–1661*, Biuletyn Informacyjny TPZN 6, http://tpzn.m4n.pl/pdf/BI_TPZN_6.pdf, dostęp: 18 II 2016, s. 23–30.

2016 *Miedziane szelągi Jana Kazimierza Wazy z lat 1659–1667*, Lublin.

Zagórski I.

1977 [1845], *Monety dawnej Polski. Teksty do tablic*, Warszawa.

Żabiński Z.

1981 *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Wrocław.

Адресь-Календарь

1913 *Справочныя свѣдѣння*, [w:] *Адресь-Календарь и Справочная Книжка Гродненской Губерніина 1914 год* Справочныя свѣдѣння, Гродно.

1915 *Справочныя свѣдѣння*, [w:] *Адресь-Календарь и Справочная Книжка Гродненской Губерніина 1915 год* Справочныя свѣдѣння, Гродно.

Гулецкий Д.В.

2014 *Монеты Великого Княжества Литовского со второй половины 14-го века до 1536 года*, Минск.

Синчук И.

2010 *Фальшивые солиды Речи Посполитой Яана II Казимира Вазы*, Нумизматика 1/24, 20–23.

Спаский И.Г.

1962 *Русская монетная система*, Ленинград.

Федоров Д.

1966 *Монеты Прибалтики XIII–XVIII столетий. Определитель монет*, Таллин.

Piotr Niziołek

NUMISMATIC FINDINGS OF THE ARCHEOLOGICAL RESEARCH ON GÓRA ZAMKOWA IN GRÓDEK IN THE BIAŁYSTOK DISTRICT (1983–1984, 1994–1998)

Summary

Archeological works on Góra Zamkowa in Gródek on the Supraśla River were carried out in the years 1983–1984 and 1994–1998. The analysis of the historical material collected in the research and the field documentation suggests that the most intensive movement of settlers took place there between the 15th and 17th century and was connected with the activities of the Chodkiewicz family.

During the archeological works, there were found 39 numismatic objects that had been emitted from the end of the 15th century to 1916. A small group of numismatic objects discovered during the archeological works on Góra Zamkowa in Gródek sheds some light on the monetary relations on the borderland of the Polish Crown and the Great Duchy of Lithuania from the 15th to the beginning of the 20th century. Although it is a modest collection that does not allow detailed analyses, it makes a starting point for enlargement which will be possible due to further archeological research and records of unbound findings.